

ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ БІБЛІЙНОГО ТЕКСТУ В ПОЕЗІЇ Ю. ЛИПИ

А. Д. Шишкова

(кандидат філологічних наук,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет)

В статті здійснено спробу виявити і охарактеризувати індивідуальний модус репрезентації біблійського тексту в творчестві Ю. Липи. Основне уваження уделено дослідженню джерел біблійського пафосу лірики і його обумовленості християнським світоглядом поета.

The article attempts to identify and characterize the individual modus of the representation of the biblical text in the works Y. Lipa. The main attention is focused on researching sources of the biblical pathos poetry and its conditionality by the Christian world-view of the poet.

У входженні української літератури в світовий духовний простір дедалі важливішого значення набуває феномен спільних типологічних рядів, до яких, поза сумнівом, належить біблійне першоджерело. Біблійні символи, основні ідеї Книги Книг упродовж багатьох століть переосмислюються як спільна прामова людства, оволодіння якою дає універсальний ключ до розуміння непроминальних цінностей і вічних проблем буття.

Відомо, що для українських письменників віра в Бога не була формальною (поверховою), а глибоким внутрішнім переконанням і чинним філософським пріоритетом. За спостереженнями І. Мірчука, «в своїй релігійності українці взагалі ніколи не тримаються невеличкої самої форми, зовнішніх ознак, а стараються збагнути суть самої віри» (1, 19). Ця віра завжди йшла в парі з рівнем особистої свободи й свободи нації. Для українських митців служити справі визволення рідного краю завжди означало (та й означає) служити Богові. Як підкреслює М. Ільницький, вони глибоко усвідомлювали, що «на тернистих шляхах історії нашого народу залишається потреба віри твердої, як Бескид, патріотизму й моралі, що ґрунтуються на християнському світогляді» (2, 4).

Святе Письмо було одним із важливих джерел, що живили творчість анафемованого радянським літературознавством поета Ю. Липи. В основу його художньої спадщини покладено оригінальну історіософсько-релігійну концепцію, сутність якої поки що до кінця не з'ясована. Виявлення й характеристика релігієсофського дискурсу в ліриці митця визначає мету цієї статті. Актуальність порушеної наукової проблеми підсилюється теоретичними потребами українського літературознавства, зокрема, пошуками нових методологічних підходів до вивчення специфіки функціонування біблійного матеріалу в авторському тексті того чи того письменника, оскільки в сучасному науковому дискурсі відчутно бракує фахових розвідок щодо типологічних збіжностей книг Біблії і творів літератури, їх антитетичності / суголосності. В. Антофійчук з цього приводу слушно зауважує, що сьогодні в «суспільній свідомості поступово формується новий ідеологічний контекст. Тому дослідження процесів сюжетоскладання, соціально-ідеологічних факторів, які зумовили той чи той характер трансформації новозавітного матеріалу, явище не самодостатнє. Крім нових методик (герменевтики, психоаналізу, культурологічного аналізу тощо), необхідне багатопланове осмислення морально-психологічних факторів, які зумовили особливості рецепції канону. Саме тому сучасна література, як правило, підходить диференційовано до використання євангельських структур» (3, 52). Поезія Ю. Липи в цьому сенсі вносить питоме ідейне та естетичне прирощення до біблійного першотексту, а відтак репрезентує цікавий для інтерпретації художній матеріал. Більшість проблемних кіл його лірики функціонує в руслі загальногуманістичних цінностей християнства, що сутнісно вплинули на «побудову художньої сакросфери» (4, 132) не тільки поезії, але й прози письменника.

З біографічних джерел Ю. Липи довідуємось, що у складних перипетіях життя він цілком свідомо обирав для розв'язання непростих буттєвих проблем (і насущних, і «вічних»)

релігійні моделі, оприявнюючи містичний досвід єдності з Творцем, поширюючи його і на історію та культуру як духовний процес, визначений Богом. Письменник вважав, що «безрелігійність є одна з постатей духовного лінивства» (5, 20). Сучасники поета засвідчують його рідкісну «чуйність на вищі морально-релігійні, життєві вартості» (6).

Художнє мислення Ю. Липи структуроване релігійною домінантою, сама ж його творчість репрезентує «блискучий взірець релігійної поезії із глибокою символікою авторової віри у незнищимість української душі» (7, 97). Християнські цінності визначили не лише мотивний спектр лірики митця, але й спосіб світосприйняття як «прояв глибокої віри» (8, 8). Визначальними константами художньо-філософської системи Ю. Липи одностайно визнають симбіоз національного патріотизму та «активного християнзму» (М. Гнатишак). Про цей синтез неодноразово говорив і сам поет у своїх літературно-критичних та публіцистичних працях. Його художні твори також свідчать про особливий нахил до релігійних моделей структурування тексту, а в змістовому плані – про пильну увагу до духовних тем, пов'язаних з ідеями Книги Книг. Створена письменником художня картина світу, яка доволі часто поставала із тексту Біблії, має своїм підґрунтям «християнську доктрину трансубстанції» (Н. Фрай). Ідеться не стільки про використання мотивів християнської есхатології чи про створення специфічної сакральної атмосфери художнього тексту, як про «прихований» код Божої істини.

Світомислення Ю. Липи виразно марковане релігійно-містичними елементами, що в своїй цілості оприявнюють містичне почуття як «почуття єдності індивіда з Абсолютом» (9, 733). В. Качкан влучно підмітив, що він володів унікальною здатністю увиходити в потаємні, які «ніколи не будуть упокорені людським раціо, пласти поетичного світу» (10, 91). Т. Мейзерська переконливо доводить, що «за релігійним пафосом богомислення, богобачення, боговпізнавання і боговопрошання» лірику Ю. Липи можна поставити в один ряд із найвидатнішими релігійними творами Г. Сковороди, Т. Шевченка та І. Франка. Поет, як вважає дослідниця, спонукав своїх сучасників «почути Бога, виконувати його моральні імперативи, зробити їх основою своїх повсякденних вчинків» (11, 101):

Нас, неназваних, мовчазних, Господь

Утверджує й провадить і ми чиним (12, 202).

Релігійна свідомість, поза сумнівом, відгукнулася у творчості Ю. Липи, зумовивши осягнення дійсності крізь призму християнських істин та відображення об'єктивних реалій у метафізичному ракурсі. Зв'язок авторського тексту митця із біблійною матрицею виявляється й у лексичному оздобленні. Ключовими в його текстах є слова, котрі знакують метафізичну сутність зображуваного: Бог, Віра, Вічність, Душа. В його ліричній сюжетитці домінують взаємини Людини та Бога, що демонструють прагнення митця розглядати «новий» бік кожної буттєвої проблеми, невичерпність інтерпретації реалій «особливого» гатунку.

Вірші Ю. Липи ілюструють найближчу його світоглядіві біблійну заповідь про християнство як велику науку любові: «Люби Господа, Бога твого, всім твоїм серцем, усією твоєю душею і всією думкою твоєю: це найбільша і найперша заповідь. А друга подібна до неї: Люби свого ближнього, як самого себе» (13, 1128). На ці дві заповіді він опирається в своїх художніх осяяннях людини й світу, утверджуючи ідею любові й правди як першооснов людського буття, як найважливішого закону існування гармонійного світу, що пов'язується в єдину сув'язь із волею Бога: *Люблю я всіх людей, – крізь них не раз Господь / показує свою найвищу ласку* (12, 172). Ліричний герой віршів поета постає «глибоко віруючою, просякнутою невинним стремлінням до вищого людиною» (5, 7).

Активний християнзм визначив гуманістичні засновки поезики й естетики Ю. Липи, а відтак і генерував художній потенціал його віршів. Як підкреслює Г. Ключек, першим (отже, ймовірно, найважливішим) критерієм художності літератури є «гуманістична змістовність (спрямованість)» творчості митця як субстанція, котра «найбільш органічно і найбільш, сказати б, легко переходить (перетворюється, перевертається) в художній субстрат» (14, 300). При цьому дослідник апелює до засадничих постулатів християнської моралі. Слово Ю. Липи уводить читача в духовну атмосферу християнської етики, де її фундаментальні ідеї

вживаються на означення самої сутності Всевишнього. Поет відкрито маніфестує глибинний гуманістичний сенс Божих заповідей та основних складових його моральних заповітів:

*Проходить Правда, гість у левій шкурі,
І Вірність тиха йде і з нею розмовляє,
І Непідкупність з золотим ключем,
Ось і Братерськість в шоломі з орлом
Їх обіймає любо. Ось дубовий
Вінок Знання вбирає й усміхом Краса
Дарує всіх гостей Душі, що гідна (12, 113).*

Інтерпретація лірики Ю. Липи в духовно-релігійному плані локалізує кілька мотивних «вузлів», що структурують тему Бога в широкому асоціативному діапазоні: всеприсутність Бога, віра в Бога, любов до Бога, слово Бога – слово поета, заповіді Бога тощо. Бог трактується Ю. Липою в релігійно-містичному ракурсі як духовна субстанція, водночас супроводжує в різноманітних сюжетних структурах проблеми філософсько-естетичного, морально-етичного, соціального й національного характеру. Його художній світ оприявнює естетичну модель національного космосу, в епіцентрі якого перебуває трансцендентна ідея, оцінні критерії котрої корелюють із християнським гуманізмом, уособленням якого є, за Ю. Липою, сам Всевишній. У його ліриці відстежуємо частотні апеляції до Бога як до найвищого законотворця людського буття (*Боже, Владарю душ...; Як зрозуміть Твої веління, / Як покоряти їм світи; Боже, / Бий промінням, / Бий промінням, / Бий промінням*), що надають віршам екзистенційної, почасти ірраціональної тональності. Ці та подібні молитовні звертання до Всевишнього є не стільки художніми засобами, скільки безпосередньою конкретизацією поетом своєї глибокої віри та релігійних переконань.

Ю. Липа в апеляціях до Господа, у прагненні «з Богом тільки розмовляти у молитві» нерідко вдається до прийому висхідної градації. Молитовні інтонації з елементами медитативності дефініюють жанрову специфіку й пафосність його віршів, що засвідчує типологічну близькість до біблійного першоджерела. Мотив єдності людського духу реалізується за допомогою прийомів специфічної просторової організації тексту. Душевні поривання ліричного героя вгору (аж до розчинення у Всесвіті) формує специфічно авторський сакрохронотоп: *Я кружу довкола Бога, Вежі, / Я тисячоліттями кружив / І не знаю, хто я в безмежжі (12, 108).*

У багатьох віршах Ю. Липа використовує благальні інтонації, засвідчуючи в такий спосіб ідею християнської покірності, а в жанровому плані – авторську адаптацію прохальної молитви. На потвердження можна навести цілу низку художніх ілюстрацій його поетичних текстів: *Молю Тебе! Не будь лишень на мить, / А, як до учнів, злинь, щоб говорить; Боже предків, / і вільних днів, / і невисловимих просторів! / Боже, вислухай слів, / наших простих слів і под.* Як видно з поданого цитатного матеріалу, інтенційний світ поета корелює з християнськими ідеями. Духовно-емоційну напругу тексту створюють часто вживані імперативи типу: «Бережіть в собі хрест...»:

*Нехай Тобі перебудуть милі
Діла, що дух наш сотворив, –
Поля, простори, гори й хвилі
Наповни міццю славних днів.
Тобі в серцях вівтар ми ставим, –
Твій владний знак до слави славим (12, 205).*

Ю. Липа, отже, виступає проповідником християнських цінностей. Його, однак, не можна назвати інтуїтивним християнином. Він не лише глибинно відчуває Божі істини, але й декларує ідею ненастанної боротьби за неї, закликає «вічно біса ловити», виконувати наказ Всевишнього щодо знищення «бісовиння» в душі й у повсякденному житті. Сюжетну інтригу багатьох його творів нерідко становить арена боротьби надприродних злих сил і світлого Божого начала. Поет розгортає символічний образ дерева життя, що *обважене надміром бісів* («Людська душа, як дерево гіллясте...»). Мотив боротьби між добром і злом модифікується у локальніший мотив боротьби за людську душу. *Проби Біса Полуденного –*

найважче, що може спіткати душу на її шляху до Бога, тому перемога над цими спокусами (*Мої хотіння – Божі веління*) є для поета знаком найвищого людського духу. Ліричний герой часто апелює до Бога, прохаючи Його допомогти подолати земні спокуси (знак Диявола). Подекуди ці звертання звучать досить-таки декларативно:

*Безпомічному поможи мені...
З'явись і сповнишь мною! Борони
Від страху жить... (12, 180).*

У протистоянні між Добром і Злом у Ю. Липи переважно перемагає Добро, що стається із ласки та сили Божої. Ця релігійна модель проектується поетом і на історичний процес, що здійснюється за участі божественної думки («софійності»). В боротьбі між світлими й темними силами в національній історії, за передбаченнями Ю. Липи, повинно здобути перемогу світле начало. «Втручаючись у Боже творіння, диявол не здатний зашкодити Божому промислу, і в кінцевому результаті він тільки йому служить, а Бог завжди залишається хазяїном становища» (15, 60). Отже, поет утверджує віталістичну концепцію щодо перемоги добра і в душі людини, й у житті нації, бо *Господар є. То – Бог*.

З метою увиразнення багатьох національно-державотворчих ідей, Ю. Липа виводив їх із комплексу більш чи менш відомої біблійної символіки. Одним із таких прикладів може бути вірш «Виноградник», у якому біблійний претекст є важливим структурно-функціональним рівнем авторського тексту. В жанровому плані він становить собою поезію-ремінісценцію як цілісну художню структуру:

*Побачив видиво я. День сірів і в нім
З тисячолітніх соків лози виноградні
Препишині кетяги зродили в цілім полі.
Почув я голос: – То – Вітчизни грона... (12, 165).*

Поетична ідея вірша розгортається в контексті біблійно-культурологічних асоціацій через низку семантичних ототожнень: «Бог» – «виноградар», «люди» – «кетяги». Як підкреслює М. Ільницький, в цьому та інших віршах, що трансформують біблійні сюжети та ідеї, автор «актуалізує мотив іспиту, перевівши його із сфери моральної в русло суспільно-політичної проблематики» (8, 8).

Творчість Ю. Липи явила тип ліричного героя, наділеного рисами українського характеру, які співвідносяться з високою духовністю, котра виявляється в постійному прагненні саморозкриття та самовдосконалення через єднання з Богом, через стремління до вищого сенсу буття, до Абсолюту. В його віршах знайшли своє відображення і національний характер, і національні ідеали, котрі великою мірою вияскравлюють грані духовного світу і самого поета, й суб'єкта його лірики. Ю. Липа добре розумів, що для розбудови світу (людини, держави) потрібен міцний фундамент. За його твердими переконаннями, таким фундаментом для української державності могло бути християнство, бо ж апостол Андрій освятив українську землю, на якій *возсіяє благодать Божя*.

Своєрідним «свідоцтвом» релігійно-містичного світогляду Ю. Липи став його профетизм, феномен візіонеризму, зумовлений етичною позицією митця. Художній провіденціалізм поета кореспондується з україноцентричністю, що засадничо визначила його різногранну творчість (поезію, прозу, науково-критичні студії, публіцистичні праці) та активну громадсько-політичну діяльність, спрямовану на формування державницького мислення нації. Незнищенну віру в щасливе майбутнє народу (як, власне, й окремої людини) Ю. Липа пов'язував із Божою волею:

*Що ж, що нависли
Тучі на сонні ниви, –
По Божій мислі
Став дім Божий
Благочестивий! (12, 122).*

Символічною в цьому сенсі є й назва збірки – «Вірую». Вірші, що увійшли до неї, за жанровою специфікою близькі до біблійних візій-застережень і візій-пророцтв (*Вона живе, та Україна, / Вона – над ним, Вона єдина / І в Ній корона Душ*).

Ю. Липа доволі часто маніфестує відомі ще з часів української романтичної лірики моделі поета-пророка, які структуруються переважно за законами метафізичної поезії («Я смертю вирізьбив: ти стань і прочитай...»). Нерідко національний пророк християнізується, акумулюючи моральний кодекс Святого Письма, абстрагується від земного буття, виступаючи в одній із іпостасей Абсолюту або ж у ролі посланця Всевишнього (*Тобі він каже: «Почуй моє слово: / Будь мій...»*). При цьому на образному рівні тропи та образи-концепти перемешуються, а форми світовираження стають підкреслено трансцендентними:

*Ех, виорю небо орлами,
Засію поля самоцвітами,
Половлю всіх райських пташок... (12, 274).*

Отже, інтенційний світ Ю. Липи постає крізь призму християнського гуманізму, біблійні ж коди авторської свідомості дають підстави «розглядати його спадщину як спадщину людини, що здобула певний містичний досвід єднання з Богом, а його художню практику можна розглядати як результат духовного чину посвяченої у потаємне людини» (11, 99). Тому з'ясування всіх аспектів функціонування біблійного тексту в художній спадщині (поезії та прозі) письменника становить один із важливих векторів її всебічного дослідження в цілісності й повноті.

1. Мірчук І. Світогляд українського народу: Спроба характеристики. – Прага, 1942.
2. Ільницький М. Гармонія серця і чола. Маркіян Шашкевич і Богдан-Ігор Антонич: релігійні мотиви // Дивослово. – 2003. – № 5.
3. Антофійчук В. Трансформація образу Іуди Іскаріота в українській літературі ХХ століття // Слово і час. – 2001. – № 2.
4. Вісниківство: літературна традиція та ідеї. – Дрогобич, 2009.
5. Баган О. Юрій Липа: людина і мислитель. – К., 1994.
6. Апостол новітнього українства: спогади про Юрія Липу. – Львів, 2000.
7. Янчук О. Пороги вічності Юрія Липи // Липа Ю. Вірую: Вибрані вірші. – Львів, 2000.
8. Ільницький М. Не зрікатися своєї душі: концепція України в творчості Юрія Липи // Дивослово. – 1994. – № 4.
9. Качуровський І. Променисті силуетки: лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. – Мюнхен, 2002.
10. Качкан В. Юрій Липа у світлі нових матеріалів і джерел // Вісник: літературознавчі студії. – К., 2001.
11. Мейзерська Т. Езотерична проблематика поетичної збірки Ю. Липи «Вірую» // Треті Липівські читання: Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Одеса, 2007.
12. Липа Ю. Твори: В 10 т. – Львів, 2005. – Т. 1.
13. Біблія або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. – К., 2002.
14. Клочек Г. Енергія художнього слова. Збірник статей. – Кіровоград, 2007.
15. Тойнбі А. Дослідження історії: У 2 т. – К., 1995. – Т. 2.